

Tüskés Anna

Marczibányi Márton (1785–1834) könyvtárai*

Puchói Marczibányi Márton életével és munkásságával a kutatás eddig nem foglalkozott érdemben, aminek fő oka a Marczibányi családi levéltár elpusztulása miatti forráshiány. Életének alapadatain túl – Marczibányi Lőrincz torontáli alispán és Kvassay Francziska fiaként 1785. november 11-én Csókán született, felesége gróf Grochowska Jozefa és 1834. december 3-án Pesten hunyt el – ismertek tisztségei (Trencsén megyei aljegyző, csanádi főjegyző, Szerém vármegye országgyűlési követe) és gyermekeinek neve: Livius (1818–1850, birtoka Dombegyháza), Malvina és Hermina.¹ A győri királyi jogiakadémián végezte felsőfokú tanulmányait.² Nagybátyja, Marczibányi István 1810-es halála után a hitbizomány örököséként a Csanád megyei Tornyan (Turnu, Románia) és a szerémi Kamenicán (Kаманс, Сремска Каменица / Sremska Kamenica, Szerbia) levő családi uradalmakat örökölte. Kamenicán 1810-ben mintabirtokot (établissement) hozott létre,

* Köszönöm Raffay Endrének, hogy felhívta a figyelmemet a témára és kutatásra ösztönzött saját művészettörténeti kutatásának tovább lendítése és lehetséges megoldása érdekében. RAFFAY Endre, *Történelmi tudat? Kulturális emlékezet? Művészettörténeti asszociációk = Bennünk élő múltjaink*, szerk. Papp Richárd, Szarka László, Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2008, 487–509; RAFFAY Endre, *Pesti óda, római souvenir; csókai síremlék, Puchói Marczibányi Márton életrajzához = Létünk*, (2024) (megjelenés alatt); RAFFAY Endre, *Óda puchói Marczibányi Mártonhoz, Lábjegyzetek* (megjelenés alatt).

¹ NAGY Iván, *Magyarország családai, Címerekkel és nemzékrendi táblákkal*, VII, Pest, 1860, 297, 299; SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, VIII., Bp., Hornyánszky, 1902, 550; KALAPIS Zoltán, *Életrajzi kalauz = Hid*, 63(1999), 884–885 (876–885); KORHECZ PAPP Zsuzsanna, *A Marczibányi család és a csókai Szentháromságtemplom kincsei = Bácsország*, 21(2015), 3, 8–17.

² A szakirodalmi adatot egyelőre nem támasztják alá a felsőoktatási adattárak, Marczibányi Márton neve hiányzik a győri királyi akadémiára járt diákok névsorából: JUHÁSZ Réka Ibolya, *A Győri felsőoktatás intézményeinek hallgatói 1719–1852*, Bp., ELTE Levéltára, 2017 (Felsőoktatástörténeti Kiadványok, 13). Ennek oka természetesen lehet forráspanaszulás. A HUN-REN–ELTE Egyetem történeti Kutatócsoport 1850-ig terjedő, összevont nagy adatbázisában 11 Marczibányi szerepel, de egy se Martinus, és egy sem Győrben tanult, hanem Egerben, Szegeden és Pozsonyban. A 11 beiratkozás 9 főt takar, mert ketten két helyre is beiratkoztak, 1768 és 1843 közöttiek, 7 jogot végzett, 2 csak bölcsészet. Győr esetében elvileg hiánytalan az adatbázis, ezért Marczibányi Márton valószínűleg nem járt oda, legalábbis nem az Akadémiára. Köszönöm a tájékoztatást Szőgi Lászlónak.

és magas fokra emelte a hagyományos szerémségi szőlőművelést.³ A kastély körüli harminchárom hektáros angolparkot antikizáló szobrokkal a Duna-parton ugyancsak ő alakíttatta ki, amelybe a Földközi-tenger vidékéről, illetve Amerikából hozatott egzotikus fákat és bokrokat.⁴ *Mechanikus térsztagyűrű* címmel cikke jelent meg a francia szabadalomról és Magyarországra hozataláról a Tudományos Gyűjteményben 1829-ben.⁵ 1830 és 1833 között Hild József tervei alapján klaszszicista stílusban építette a pesti Marczibányi-palotát a Lipótvárosban (V. kerület, Göttergasse, ma: Október 6. u. 7.).⁶ Külföldi utazásairól nincs pontos forrás, párizsi és római tartózkodása feltételezhető.⁷ A magyar mezőgazdaság-történet szempontjából kiemelkedő szerepet játszó Marczibányi Márton személye körül nem alakult ki semmilyen kultusz, a mecénás és műgyűjtő nagybátyja⁸ mögött háttérben maradt munkássága. A Ferenczy István által faragott portréja lappang, a sokszorosított grafikai portréjából több példány ismert.⁹

Tanulmányom célja, hogy két könyvtárának bemutatásával árnyaljam a korabeli dokumentumok említései alapján a korábbi szakirodalomban róla alkotott képet.¹⁰ A tulajdonában lévő könyvvállományról két forrás áll rendelkezésre: a kamenicai kastélyban 1835 januárjában, Marczibányi Márton halála után felvett, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában fennmaradt, 687 tételes könyvtárkatalógus,¹¹ ami 1893-ban Kun Dánieltől vétel útján került közgyűjteménybe; és a pesti palota könyvtárából fia, Livius által a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának adományozott 400 könyv listája kéziratban és kiadott változatban egyaránt.

³ HEGYI Ádám Alex, *Református kertészközségek megszervezése a Dél-Alföldön a 18–19. század fordulóján* = *Délvidéki Szemle*, 5(2018), 80 (73–84).

⁴ URI Ferenc, *A kamenicai park története* = *Magyar Szó*, 2006. május 18.

⁵ PUCHÓI MARCZIBÁNYI Márton, 4. *Új-Találmány: Mechanicus térsz tagyűrű* = *Tudományos Gyűjtemény*, 13(1829), 12, 122–124.

⁶ GERŐ László, *Marczibányi-palota* = *Budapest Enciklopédia*, 3. bővített, átdolgozott kiadás, szerk. Tóth Endréné, Bp., Corvina, 1981, 212; VÖRT Pál, *A Magyar Földhitelintézet székháza – hajdani Marczibányi-palota – és dísztermei* = *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 9(1941), 214–230.

⁷ A Marczibányi családnak egykor a Magyar Országos Levéltárban őrzött levéltára a gróf Karácsonyi-levéltárral együtt elpusztult 1945-ben. P 2257–758 Marczibányi család No. 1–69. 195. d. családi levelek, a tornyai uradalommal kapcsolatos, főként gazdasági iratokat tartalmaz, könyvekkel kapcsolatos dokumentumokat nem találtam benne.

⁸ RESCH Béla, MARJANUCZ László, *A magyar tudomány mecénása, Marczibányi István élete* = *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Studia Historica*, 7(2004), 5–17.

⁹ MNM Történelmi Képcsarnok. Közölte: KORHECZ PAPP i. m. 2015, 10.

¹⁰ *Széchenyi István és Waldstein János keleti utazása 1830-ban*, szerk. Kálnoky Hugó, Bp., Franklin-Társulat, 1942, 71; VARGYAS Zsófia, *Adalékok Marczibányi István (1752–1810) műgyűjteményének történetéhez* = *Művészettörténeti Értesítő* 71(2022), 49 (45–78). <https://doi.org/10.1556/080.2022.00003>

¹¹ OSZK Kézirattár Fol. Lat. 3580. Inventarium librorum, mapparum, planorum et aliorum scriptorum in bibliotheca dominali Kamenitzensi repertorum. Kamenitzii, 1835. Rájegyzés: Vétel Kun Dánieltől 1893. 1893/15. sz.

A kamenicai kastély könyvtára

A kamenicai kastély 687 tételes könyvlistája kevésbé részletes. A műveket polc-oszloponként sorolja fel: a szerző gyakran hiányzik, a cím sokszor rövidített, megjelenési hely és idő nincs, a táblázat jobb szélső két oszlopa sorozat esetén a kiadásból meglévő kötet számát, illetve a kötetek darabszámát tartalmazza. A könyvtárról megállapítható, hogy nyolc könyvszekrény (In Columna 1–8) mellett egy falárában (In Cista Bibliothecae Ligneae) és mappákban (Mappae) tárolták az állományt. Az oszlopokban tematikai csoportosítás szerint voltak elhelyezve a könyvek:

1. táblázat. A kamenicai kastély könyvtárának elrendezése

In Columna	Tétel	db	Téma
1	1–33.	33	Történelem, politika
2	34–198.	165	Történelem, politika, Napóleon-gyűjtemény, irodalom, gazdaságpolitika, kereskedelem
3	199–287.	89	Antik görög, római, reneszánsz irodalom, 18–19. századi francia irodalom
4	288–302.	15	18–19. századi német irodalom
5	303–348.	46	Irodalom, utazás
6	349–474.	126	Mezőgazdaság, méhek, juhok tartása, kertművészet, gyümölcsös
7	475–589.	115	Antik görög, római művészet, régészet, utazási irodalom
8	590–642.	53	Latin, francia és olasz szótár, mitológia, szépirodalom, okmánytár, beszédek
In Cista Bibliothecae Ligneae	644–662.	20	Fólió méretű könyvek, térképek, levelezés
Mappae	663–687.	25	

A falárában és a mappákban a fólióméretű könyveket, térképeket tárolták, köztük a kamenicai és a tornyai birtok, valamint a kamenicai kastélypark különböző térképeit,¹² illetve Marczibányi Márton levelezését.¹³ A listába foglalt állomány holléte jelenleg ismeretlen, a kutatás számára legfájóbb talán az utóbb említett iratok hiánya.

¹² 252–262. tétel.

¹³ „687. Duae Paquettae et una cista sub sigillis legalis testimonii cum diversis correspondentiis et Scriptis defuncti Dni terrestri Martini Marczibányi. Sig. Kamenitzii die 17^a Januarii 1835.” azaz Két csomag és egy doboz a bizonyítékok törvényes pecsétje alatt, a néhai Marczibányi Márton különböző levelezésével és írásával. Sig. Kamenitzii 1835. január 17-én.

A rövid címekből is érzékelhető a művek tematikájának rendkívül sokfélesége a zenetörténetétől, az erkölctanon át a nyelvtanulási módszerekig.¹⁴ A szépirodalomban dominálnak a 17–19. századi francia szerzők művei, színvonalas drámák, esszék, regények (Corneille, Madame de Staël, Rousseau)¹⁵ és szórakoztató komédiák egyaránt (Casimir Bonjour, François Ancelot).¹⁶ A kortárs német irodalmat képviselik August von Kotzebue színdarabjai és önéletrajzi ihletésű útleírása.¹⁷ A 201–243. tételben leírt antik görög és római illetve reneszánsz szerzők (Asconius Pedianus, Cicero, Cornelius Nepos, Demosthenes, Erasmus, Florus, Homeros, Horatius, Justinus, Juvenalis, Lucanus, Lucretius, Ovidius, Pausanias, Petronius, Plautus, Plutarchos, Sallustius, Tacitus, Terentius, Thucydides, Valerius Maximus, Vergilius stb.) jelenléte megfelel a korabeli iskolázottság klasszikus műveltségi szintjének.¹⁸

Több történelmi–politikai mű tárgya az amerikai függetlenségi háború, a nagy francia forradalom, Napóleon pályája és a spanyol forradalom (1820). Az időszaki kiadványok között francia, német, olasz és magyar folyóiratokat találunk, például a Johann Gottfried Dingler augsburgi gyártó és vegyész 1820-ban alapította *Polytechnical Journal* tizenkét évfolyamát, ami a korabeli legfrissebb európai technológiai újításokat, felfedezéseket közölte (274–287. tétel); az 1811-től Budán Johann Christoph Rösler szerkesztésében kiadott *Gemeinnützigen Blätter* (Közhasznú újságok) első tíz évfolyamát (327–336. tétel); Kisfaludy Károly *Aurorájának* 1824-es, harmadik évfolyamát (337. tétel); a firenzei megjelenésű *Antologia – Giornale di scienze, lettere e arti* számait 1826–1832 között (339–341. tétel); *Le nouvelliste français* című évkönyvet (295–296., 343. tétel). A *Journal des Dames* (297. tétel) bizonyára a Marczibányi család hölgy tagjainak volt az olvasmánya.

A mezőgazdasági művek témái változatosak: gyapjas állatok tartása különös tekintettel a merinójuhokra (367–372, 464. tétel), méhészet (374, 387, 422.), gabonatermesztés (383.), kaszálók gondozása (pl. 373, 381). Az 1827-ben Széchenyi István kezdeményezésére és elnöklétével indult, kezdetben Pályafutási Társaság, 1830-tól Állattenyésztő Társaság nevet viselő országos egyesület – amelynek alapító tagja és később részvényese volt Marczibányi Márton az öcs-

¹⁴ 14. Catechisme universel par Saint Lambert T. 4; 15. Histoire de la Musique par Kalkbrenner. T. 2; 16. De la maniere d'apprendre les langues T. 1.

¹⁵ 260. Théâtre de Corneille; 12. Oeuvres inédites de Mad: Stael. T. 3; De l'Allemagne par Mad: Stael. T. 6; 178. Oeuvres de Rousseau T. 1, 3–11.

¹⁶ 30. Le mari a bonnes Fortunes par Bonjour T. 1; 32. Ancelot l'important T. 1; 33. Bonjour la mere rivale T. 1.

¹⁷ 262. Kotzebue Reise aus Liefland nach Rom und Neapel; 288. Kotzebues Theater; 289. Kotzebues Theater Fragments 3.

¹⁸ *Ratio educationis, Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása*, ford. és jegyzetek, István, Bp., Akadémiai, 1981.

csével, Lajossal (1786–1847) együtt¹⁹ – egyik kiadványa is szerepel a könyvtárlistán: az 1830-as *Gyepkönyv* (592.).

A kertművészet ugyancsak számos könyv tárgya (429–474.). A kertművészeti tételek azonosítása fontos kapocs a gyűjteményben különböző szakok (mezőgazdaság, építészet, antik régészet) összefüggéseinek megértéséhez. Olyan korabeli szaktekintélyek művei sorakoztak a könyvtárpolicokon, mint például Pierre Boitard francia botanikus és geológus, Carl Friedrich von Wiebeking német építész, vízmérnök és földmérő, Georges Louis Marie Dumont de Courset francia botanikus és agronómus, René Louiche Desfontaines és André Thouin francia botanikusok.²⁰ A könyvek nyelvi aránya: 12 francia, 33 német. Összevetve a kertművészeti tételeket a Marczibányi Mártonnál jóval hosszabb életű – korábban született és később elhunyt – somogyi botanikus köznemes, Sárközy István (1759–1845) könyvtárával semmilyen átfedés nem állapítható meg,²¹ aminek oka nemcsak az eltérő nyelvtudás, hanem az eltérő anyagi lehetőségek.

A közelmúltbeli és a kortárs képzőművészetet a kamenicai könyvtárban Anton Raphael Mengs és Tischbein német festők munkásságát bemutató könyvek képviselik.²² Az időben távolabbi képzőművészek közül Raffaello és Nicolas Poussin festők életéről szóló mű található a listán.²³ Az antik görög és római művészet és mitológia ugyancsak jelentős állományrészt képviselt (489–589.), az antikvitás formavilágát újjáélesztő reneszánsz Palladio építésze szintén megjelenik.²⁴ A forrásközlő munkák mellett az első nagy szintézis is megvolt a könyvtárban, Johann Joachim Winckelmann ókori művészettörténetének francia fordítása képeiben, amely történelmi és kulturális kontextusba ágyazva elemzi az egyiptomi, föníciai, görög, római, etruszk művek stílusát és összehasonlításokat végez.²⁵ Marczibányi Márton építészeti ízléséhez, valamint a kamenicai kastély és a pesti palota építéséhez szolgálhat fogodzóul, hogy a kamenicai könyvtárban megvolt

¹⁹ GALGÓCZY Károly, *Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület emlékkönyve*, Bp., 1880, 17, 24, 32.

²⁰ 432. Boitard *Composition et ornement des Jardins* [BOITARD, Pierre, *Traité de la composition et de l'ornement des jardins*, 1825]; 433. Wiebeking. *Strassenbau* [Von WIEBEKING, Carl Friedrich, *Theoretisch-praktische Straßenbaukunde*, 1808]; 443. *Le Botaniste* [De COURSET, Georges Dumont, *Le Botaniste cultivateur: ou description, Culture et Usages*, több lehetséges kiadás]; 444. Desfontain des arbres et abrisseaux [DESFONTAINES, René Louiche, *Histoire des arbres et arbrisseaux qui peuvent être cultivés*, 1809]; 445. Thoin *Culture de naturalisation des vegetaux* [THOUIN, André, *Cours de culture et de naturalisation des végétaux*, 1827].

²¹ MOLNÁR László Sándor, *Könyvtár a könyvtárban, Sárközy István bibliotékája = Magyar Könyvszemle*, 117(2001), 356–363; VIOLÁNÉ BAKONYI Ibolya, *Sárközy István könyvtára*, Csurgó, Csokonai Vitéz M. Ref. Gimn., 2005.

²² 483. *Oeuvres de M l'Chevalier Antoine Raph. Menges*, 567. Tischbein *Vase antique*, 578. Tischbein *Recueil de Gravures*.

²³ 478. *Histoire de Raphael*, 524. *Vie de Nicolas Poussin*.

²⁴ 573. *Architecture de André Palladio*.

²⁵ 541. *Histoire de l'art chez les anciens par Winkelman*.

Vitruvius *Tíz könyv az építészetről* és Andrea Palladio *Négy könyv az építészetről* című műve francia fordításban.²⁶

Több magyar (vonatkozású) művet tartalmaz a könyvtárlista, például: Martin von Schwartner osztrák történész és statisztikus Magyarország demográfiai és gazdasági adatait leíró *Statistik des Königreichs Ungarn* című tankönyve, Fejér György történész magyar egyházi és világi okmánytára, Pethe Ferenc 1814-es mezőgazdasági műve és az 1826-os *Tiszti tár*.²⁷ A Marczibányi családhoz két nyomtatvány kötődik: A' ditső *Marczibányi familia Tudományos jutalom-tétele 's annak első fénys kiosztása...* (267. tétel, Pest, 1817) és Marczibányi István halotti tisztelete (640. tétel: Versegly Ferencz, *Halotti tisztelete ő excellenciájának néhai nagy méltóságú Puchói Marczibányi István Úrnak...*, Buda, 1810).

Az egyértelműen nem azonosítható tételek egyike például az „590. Histoire des troubles d'Hongrie”, ami lehet Martin Fumée 16. századi francia történész 1594-ben kiadott *Magyarország bajainak története, amely magában foglalja e királyság származását és tönkretételét, valamint az akkori háborúkat a keresztények és a törökök között* című könyve,²⁸ de lehet Claude Vanel *Magyarország bajainak története: Érsekújvár ostromával és az esztergomi harc pontos leírásával* című művének valamelyik kiadása (1685, 1686, 1687, 1690, 1722) is.²⁹ Bármelyik művet fedi is a rövid tételleírás, nagy valószínűséggel ez volt a kamenicai könyvtár egyik, ha nem a legrégebbi könyve.

A pesti palota könyvtára

Marczibányi Mártonnak kamenicai könyvtára mellett pesti palotájában is jelentős könyvtára volt, amelynek mintegy négyszáz kötetes „becsebb részét” fia, Livius a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának adományozta 1835-ben,³⁰ húsz évvel a Marczibányi István alapította pályadíj kezdete és kilenc évvel Teleki József és családjának könyvtárfelajánlása után. A Tudós Társaságnak adományozott könyvtárrész listája megjelent nyomtatásban a Magyar Tudós Társaság évkönyveiben.³¹ A pesti könyvtárból adományozott 193 műnek (400 kötetben) kéziratos

²⁶ 484. Architecture de Vitruve; 573. Architecture de André Palladio.

²⁷ 25. Schwartners Statistik von Ungarn T. 2, 3. T. 2; 637. Fejer Index Codici Diplomaticus [!] Hungariae; 638. Fejer Codex Diplomaticus Hungariae; 365. Pethe. Mezei Gazdaság; 352. Tiszti Tár.

²⁸ FUMÉE, Mart., sieur de Genillé, *Histoire des troubles de Hongrie, contenant la pitoyable perte et ruine de ce royaume et les guerres advenues de ce temps en iceluy, entre les chrestiens et les Turcs*, Paris, M. Sonnius, 1594.

²⁹ VANEL, Claude, *Histoire des troubles de Hongrie: avec le Siege de Neuheusel, et une exacte relation du combat de Gran*, Paris, Pierre Mortier, 1685.

³⁰ Kéziratos források az adományozásról: MTA Könyvtár Kézirattár RAL 57/1935. Két oldalát közölte: *Évszázadok kultúrája az Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában, Az állomány kialakulásának forrásai – Adományok*, szerk. Fekete Gézané, 21. oldal, 26–27. kép.

³¹ Az adományozás hírét közölte: DÖBRENTÉI GÁBOR, III. *Tudományos Jelentések, I. A' Magyar Tudós Társaság Tudósításai, Magyar tudós társasági jelentés = Tudományos Gyűjtemény*, 1835,

és megjelent könyvlistája meglehetősen részletes, lehetővé teszi a könyvek azonosítását kiadás és néhány esetben példányt szinten. A megadott adatok: szerző, cím, megjelenés helye és ideje, méret és kötet száma. Az adományozott könyvállomány témakörei – történelem, politika, pénzügy, ipar, utazás, ország- és népismeret, képzőművészet, régészet, építészet, gazdaságtudomány, kertészet, botanika – viszonylag jól tükrözik az egykori tulajdonos fő érdeklődési köreit. A művek háromnegyede 1810 utáni kiadás, tehát bizonyosan Marczibányi Mártonhoz köthető beszerzésük és nem nagybátyjához, Istvánhoz.

2. táblázat. Az MTA Könyvtárnak adományozott művek (könyvek és folyóiratok) kiadási éve témakörönként

	1630–1810	1811–1834	Nem eldönthető
<i>Bibliographia, literatura</i>		6	
<i>Historia</i>	1	21	
<i>Politica</i>	1	17	
<i>Financatudomány, köz ipar</i>		12	
<i>Utazások, ország- 's népismeret</i>		10	
<i>Helyírás</i>	2	12	
<i>Művészet és archaeologia</i>	21	35	1
<i>Architectura</i>	22	23	2
<i>Gazdaság-tudomány, kertészet, fűvészet</i>		14	
<i>Vegyesek</i>	2	5	
Összesen	49	155	3

A művek nyelve legfőképpen francia, másodsorban német, az angol munkákat is francia vagy német fordításban vásárolta és olvasta tulajdonosuk. A legkorábbi könyv a Vincenzo Giustiniani műgyűjteményét rézmetszetekkel illusztrálva bemutatató mű az 1630-as évekből.³² Huszonkét művet a 18. században nyomtattak, a többi 19. századi. Még Marczibányi Márton halálának évéből is szerepel egy folyóirat a listán, amely bizonyítja a könyvtár folyamatos gyarapítását.³³

Az utazási, művészettörténeti és régészeti irodalom központi témája az antik egyiptomi, görög, etruszk és római örökség, de más országok és földrészek útleírásai is szerepelnek (Amerika, Ázsia, Afrika). Az antik görög és római művészetnek nemcsak egyes műfajairól, tárgycsoportjairól (pl. görög vázák, herculaneumi

109. A könyvadomány tételes listája: *A Magyar Tudós Társaság évkönyvei*, 3, 1834–1836, 226–232.

³² Galleria Giustiniana del March. Vincenzo Giustiniani. Parte seconda (169 és 8 réztábla). s. l., s. a. n. fol. Nem tudtam azonosítani a mai állományban.

³³ Emil André. *Oekonomische Neuigkeiten u. Verhandlungen* 24ter Jahrgang. 1–8 Nummer. Prag, 1834, 4.

emlékek, Capitoliumi Múzeum, Elgin márványok), hanem egyes művekről (például Milói Venus, Traianus oszlopa, Titus termáinak maradványai) is vásárolt könyveket. A kortárs művészek közül a dán–izlandi Canova-tanítvány, Albert Bertel Thorwalsen szobrásznak és az olasz Andrea Appiani festőnek található albuma,³⁴ illetve Heinrich Tischbein Homérosz-illusztrációi.³⁵ Széles körű művészeti tájékozódásra utal a művészeti szótár és Vasari művészéletrajzainak jelenléte.³⁶ A pesti könyvtárban is megtalálható volt Vitruvius építészeti könyve latinul,³⁷ valamint Andrea Palladio reneszánsz épületeit bemutató két olasz mű.³⁸ Több építészettel kapcsolatos német folyóirat járt a pesti palotába.³⁹ A régészeti feltárásokat, építészeti műveket rézmetszetekkel illusztráló, reprezentatív, fólió-, illetve placatméretű könyvek aránya az adományozásban a teljes állomány több mint egynegyede, ami ötvenöt művet jelent. Egyes darabok igazi raritások, például az antik Italica városban (ma: a Sevilla melletti Saintiponce falu) feltárt padlómozaikot bemutató könyv az összesen készült százhatvan számozott példány egyike.⁴⁰

A mezőgazdasági, kertészeti témakörben speciális tematika például a répacukor készítése, a selyemkészítés és a kemenceépítés.⁴¹ Francia és német folyóiratokból is tájékozódott Marczibányi: *Annales de la société d'horticulture*, *Journal de la société agronomique*, *Verhandlungen des Vereins zur Beförderung des Gartenbaues*. A pesti könyvállomány egyetlen magyar vonatkozású műve a Magyar Nemzeti

³⁴ Intera Collezione di tutte le opere inventate e scolpite del. Cav. A. Thorwaldsen: Tomo primo (francia és olasz textus képek nélkül). Roma, 1831, n. fol. MTA KIK Régész.F.161; Incisioni delle opere del pittore Cav. A. Appiani. Milano, 1820, fol. 1 füz. MTA KIK Régész.F.221.

³⁵ Ch. G. Heyne. Homer nach Antiken gezeichnet von Tischbein, Göttingae, 1801. n.fol. 6 füz. MTA KIK Régész.F.191.

³⁶ A. L. Millin. Dictionnaire des beaux-arts. Paris, 1806. n8. 3-d. k. MTA KIK Széptud.O.4.h; Giorgio Vasari. Vite de piu' eccellenti pittori, scultori e architetti. Con note. Milano, 1811. n8. 16 k. MTA KIK 261.272.

³⁷ M. Vitruvii Pollionis Architectura, textu ex recensione codic. emendato cum exercitationibus notisque novissimis Joannis Poleni et comment. variorum additis nunc primum studiis Simonis Stratico. Utini, 1825–30. imp. 4. 8 k. MTA KIK Lat.Ir.Qu.39.

³⁸ O. B. Scamozzi. Le fabbriche e i disegni di Andrea Palladio. Vicenza, 1796. 4. 4 k.; Le terme dei Romani disegnate de A. Palladio. Vicenza, 1797. 4.

³⁹ Vorherr. Monatsblatt für Bauwesen und Landesverschönerung. 4ter bis 8ter Jahrgang. München, 1824–28. 4. 5 k.; Crelle. Journal für die Baukunst. In zwanglosen Heften. 6ter Bnd 1, 3, 4tes Hft. Berlin, 1833. 4.; 7ter Band 1 u. 2tes Heft. Berlin, 1833. 4. nem azonosíthatók a példányok az MTA KIK mai állományában.

⁴⁰ Al. Laborde, Description d'un pavé en mosaïque, découvert dans l'ancienne ville d'Italica, Paris, 1802, n. placat. MTA KIK Régész.F.99, szennycímlappal szemben tintairású bejegyzés: "No 68 sur cent soixante exemplaires", azaz a 68. példány a 160-ból.

⁴¹ Dubrunfaut. Art de fabriquer le sucre de betteraves. Paris, 1823. n8. MTA KIK Gazdas.O.1324; Conte Dandolo. Dell'Arte di governare i baechi da seta 3a ediz. Milano, 1819. n8. MTA KIK Gazdas.O.1323; Carl Matthaei. Der Ofenbaumeister und Feuermechanist etc. Ilmenau, 1830. 8. MTA KIK Gazdas.O.2551.

Múzeum gyűjteményét bemutató 1807-es, gazdagon illusztrált latin–magyar két-nyelvű könyv.⁴²

A könyvadomány darabjai csak részben azonosíthatók az MTA KIK mai állományában, a listán szereplő művek több mint egynegyede (64 darab) kikerült a könyvtárból az elmúlt százkilencven évben. A könyvadományt rögzítő kézíratos listába foglalt és az évkönyvben közölt állomány jelentős része szétszórva található meg a könyvtár Törzsgyűjteményében, Folyóirattárában, Keleti Gyűjteményében és Kézírtárában, tehát az állományt nem tartották együtt és semmilyen könyvtári katalógusban nem szerepel a Marczibányi proveniencia. Az MTA KIK jelenlegi állományában egyetlen példányban sem található művek hiányának oka továbbadományozás,⁴³ eltulajdonítás vagy a Budapest ostroma alatti veszteség lehet.⁴⁴

A ma is az állományban lévő könyvek azonosítása nem egyszerű, mert Marczibányi nem tett könyveibe tulajdonosi bejegyzést vagy exlibrist. A feltételezhetően az ő könyvtárából származó könyvek kézbevétele során több jelenséget figyeltem meg. Egyértelmű azonosítást tesz lehetővé a könyvek egy részén alkalmazott félbőr-keménykötés, az első és hátsó kötéstáblán kékes márványozott papírborítással. A gerincen aranynyomású díszítések (lótusz-palmetta sor vagy levélsor, illetve rombuszsor) rövidített szerzőnév, illetve címnyomás látható, az alján elhelyezett MA betűpár a Marczibányi családnév (és a Márton vagy Martinus keresztnév) első két betűje.⁴⁵ Ennek a díszes kötésnek van egy félvászon-keménykötés változata, az első és hátsó kötéstáblán ugyancsak kékes márványozott papírborítással. A gerincen itt kevesebb az aranynyomású díszítés: a rövidített szerzőnév, illetve címnyomás látható, az alján elhelyezett MA betűpárral.⁴⁶ Ha a könyv vékonysága nem tette lehetővé, akkor a gerincen elmaradt az aranynyomás és az MA betűpár.⁴⁷ Ilyen egyedi díszkötés a történelmi (6), politikai (1), útleírási (7), művészettörténeti és régészeti (9), építészeti (2) témájú könyvek között található, a pénzügyi, mezőgazdasági és kertészeti könyvek között nem fordul elő. A kézbe

⁴² Museum hungaricum Exc. Regni Proceribus et inclytis SS. et Ord. exhibitum. Buda, 1807. fol. (Rezekkel; magyarul is). MTA KIK 564.276.

⁴³ A Magyar Tudományos Akadémia számos új alapítású iskolának adott könyveket induló könyvtárhoz, pl. 1924-ben a gödöllői premontrei gimnázium tanári könyvtárának 223 művet ajánlódokozott. *A jászóvári premontrei kanonokrend gödöllői reálgimnáziumának és Szent Norbert-nevelőintézetének értesítője az 1924/25. iskolai évről*, Bp., 1925, 20.

⁴⁴ SZABÓ Ádám, *Teleki-gyűjtemény az Akadémián, Az Akadémiai Könyvtár alapító állományának története és rekonstrukciója = Teleki József. Tanulmányok az Akadémiai Könyvtár alapítójáról és a Magyar Tudományos Akadémia első elnökéről*, szerk. Molnár Andrea, Bp., MTA KIK, 2019, 98–99 (68–121). <https://doi.org/10.36820/MTAKIK.KOZL.2019.TELEKI.3>

⁴⁵ MTA KIK 163.962, 354.382, 426.086, 426.087, 426.297, 430.816, 433.195, 441.165, 848.919, Polit.O.1572, Francz.Ir.O.83, Utaz.O.192, Lat.Ir.Qu.39.

⁴⁶ MTA KIK 169.493, 704.957, 706.677, Régész.F.122, Régész.F.191.

⁴⁷ MTA KIK 704.957, 848.940, Régész.F.133, Régész.F.136, Régész.F.144, Régész.F.185, Régész.F.221, Régész.F.250/2.

vett százhuszonkilenc műből tehát huszonötnek van Marczibányi Mártonhoz egyértelműen kötődő félbőr vagy félvászon kötése.

Szintén megerősíti a provenienciát, ha a könyvben Marczibányi Mártonhoz kapcsolódó dokumentum található. Ilyet egyetlen esetben leltem: a Szajna oldalsó csatornájának tervét – amely Le Havre-tól Párizsig mindenhol hat méteres merülést kínált volna a hajóknak – bemutató *Paris port de mer* ([Párizs tengeri kikötő], Paris, 1826) című, nyomdai papírborítékú könyvben Marczibányi Márton nevére kiállított meghívót a Széchenyi István alapította Casino Egyesülettől (1. kép).⁴⁸ A Marczibányi család két-három tagja folyamatosan a Casino tagja: kezdettől Antal, János és Márton, majd 1829-től János, Lajos és Márton, 1831-től 1834-ig Lajos és Márton.⁴⁹ A meghívón nincs év, így 1828–1834 közöttre datálható.

1. kép. Marczibányi Márton nevére kiállított meghívó a Széchenyi István alapította Casino Egyesülettől 1828–1834 között az MTA KIK Polit.O.2055 jelzetű könyvben

⁴⁸ MTA KIK Polit.O.2055 A kitöltött nyomtatvány (Kőre metszette Hösch Pesten No 24. Leopold város) szövege: „A Casino’ Egyesülete Nagyságos Marczibányi Márton Urat e’ folyó Februarius holnapja 17ik Napján tartandó gyűlésen való megjelenésre kéri 12 órakor.”

⁴⁹ A’ Nemzeti Casino Tagjainak A.B.C. szerint való feljegyzése és annak alapjai 1828, Pesten, Trattner, 1828, 19; A’ Casino részeseinek névsora A.B.C. rendben ‘s annak alapjai 1829, Pesten, Trattner, 1829, 23; A’ Nemzeti Casino részeseinek névsora A.B.C. rendben ‘s annak alapjai 1830, Pesten, Trattner, 1830, 24; A’ Nemzeti Casino részeseinek névsora A.B.C. rendben ‘s annak alapjai 1831, Pesten, Trattner, 1831, 25; A’ Nemzeti Casino részeseinek névsora A.B.C. rendben ‘s alap-rendeletei 1832, Pesten, Trattner, 1832, 27; A’ Nemzeti Casino részeseinek névsora betű rendel ‘s alap-rendeletei 1833, Pesten, Trattner, 1833, 28; A’ Nemzeti Casino’ részeseinek névsora betűrenddel; annak szabályai ‘s egyéb tudnivalói 1834, Pesten, Trattner, 1834, 23.

A könyvek túlnyomó többsége nincs egyedi, a családra utaló kötésben, hanem egyszerű barna vagy kék papírkötésben, nyomdai borítóban, vagy az Akadémián történt újrakötés miatt nem ismert az eredeti kötés. Ezekben a szennycímlapon (általában a cím alatt) fekete ceruzával bejegyzett sorszám tűnik egyedi jelzésnek. A szennycímlapon szereplő sorszám nem köthető az általam ismert egyik könyvlistához sem, viszont összetartozásukra utal az azonos számtípus és az azonos tematikájú könyvek egymáshoz közeli sorszáma.⁵⁰ Több kötetben találtam a címlapon *km.* betűk és szám kombinációját, ami talán Kamenicára utalhat.⁵¹

A kézbe vett könyvekben nem találtam használatra utaló bejegyzéseket, margináliákat. A példányok jó állapotúak, négyet fel sem vágta. A könyvadomány számos exkluzív, rézmetszetekkel gazdagon illusztrált művet tartalmaz. Néhol felfedezhetők bennük betett lapok, könyvjegyzők⁵² és az oldal sarkának behajtása.⁵³ A betett önálló lap egyik példája az athéni antik épületeket bemutató, bekötött metszetsorozat végén a velencei Grimani-gyűjtemény antik bronzvázáját ábrázoló önálló rézmetszetlap.⁵⁴ A betett önálló lap másik példája Jacques-Guillaume Legrand francia építész antik görög athéni épületeket bemutató kemény papírkötésű, fólióméretű könyvének⁵⁵ a 42–43. táblája közötti félbehajtott, A2-es méretű, JTM Muraner Gros Median vízjelű, a murányi papírmalomban készült papírlapon⁵⁶ nyolcoszlopos centrális épület körzővel szerkesztett alaprajza és oldalnézeti ceruzakicce; a rajz nem kapcsolódik szorosan a könyvben tárgyalt egyetlen athéni épülethez sem, mivel az egyedüli centrális oszlopos épület a hatoszlopos Lysik-

⁵⁰ Például a listán a Historia rész végén egymás után felsorolt két kötet egymás utáni (59 és 60) számot visel a szennycímlapon: M. J. Micali. *L'Italie avant la domination des romains*. Traduit de l'ital. Paris, 1824. n8. 4. k. MTA KIK 441.165, 1. kötet, szennycímlapon cím alatt fekete ceruzával „60”, címlapon jobbra lent fekete ceruzával: „V. hátul”, félbőr kötés MA monogrammal; C. Botta. *Storia d'Italia dal 1789 al 1814*. Italia, 1826. n8. 4 k. MTA KIK 426.087, 1. kötet, szennycímlapon cím alatt fekete ceruzával „59.”, címlapon jobbra lent fekete ceruzával: „V. hátul”, félbőr kötés MA monogrammal.

⁵¹ Például Gén. Gourgaud, *La campagne de 1815*, Londres, 1818, 8, 1, MTA KIK 425.194; De la révolution actuelle de l'Espagne et de ses suites, Paris, 1820, n8, MTA KIK Polit.O.748.

⁵² Például Barthelemy. *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce*. Nouvelle edit. Paris, 1825. n8. 7 k. (Atlas nélkül) MTA KIK Francz.Ir.O.83, 1. kötetben francia kiadói reklámyomtatványból tépett könyvjelző a 280–281. oldal között.

⁵³ Például Al. Adam. *Antiquités Romaines, ou tableau des moeurs, usages et institutions des romains*. Traduit de l'angl. Paris 1818. n8. 2 k. MTA KIK 848.919, 89–90. oldal felső sarka behajtvva.

⁵⁴ Alterthümer von Athen und mehreren anderen Theilen Griechenlands 5te letzte Liefer. 9 Kupf. Leipzig, s. a. fol., [1830], MTA KIK Régész.F.250/2. A metszet címe: Vaso antico in bronzo del Museo Grimani in Venezia.

⁵⁵ J. G. Legrand. *Monumens de la Grèce, ou Collection des chefs d'oeuvre d'architecture, de sculpture et de peinture antiques*. Tome premier. Paris, 1808. n. fol. MTA KIK Régész.F.167.

⁵⁶ DECKER, Viliam, *Dejiny ručnej výroby papiera na Slovensku*, Martin, Matica Slovenská, 1982, 18–21, 97. Decker nem ismeri ezt a vízjelváltozatot.

rates emlékmű. Az oszlopos körtemplom a 18–19. századi magyarországi angol-kertek kedvelt épülettípusa volt.⁵⁷

Összegzés

Marczibányi Márton két könyvtára jó példája a reformkor építő-gazdálkodó főúri gyűjteményeinek, fontos adalékokkal szolgál tulajdonosáról. A két lista tekintélyes és értékes, sokrétű, a legfrissebb szakmunkákat tartalmazó könyvállományról tanúskodik.

A pesti és a kamenicai könyvtár jelentős tematikai eltérést mutat: míg a kamenicaiiban dominálnak a mezőgazdaság legújabb francia és német szakmunkái, a pestiben a régészet és a művészettörténet az uralkodó. Ebből a két könyvtárlistából fogalmat alkothatunk Marczibányi Márton érdeklődési köréről, nyelvtudásáról. Az antik görög–római világot, a reneszánsz Palladiót és a kortárs klasszicista építészetet bemutató művek egyértelműen klasszicista ízlésről tanúskodnak.

További források híján nem tudni, hogy a könyveknek legalább egy részét vajon személyesen, külföldi útjai során vásárolta-e vagy otthonról rendelte őket, hogy a pesti palota könyvtárából való adományozás az elhunyt tulajdonos végakaratára szerint történt-e, hogy mi történt a pesti állomány kevésbé becsesnek tartott részével, és hogy mi történt a kamenicai kastély könyvtárával, amelynek beépített könyvespolcai megvannak, de a könyvek hiányoznak róluk.

Erdemes kitérni röviden, hogy milyen témák hiányoznak a két könyvlistából: vallásos irodalom, teológia, egyháztörténet, orvosi munkák, matematika, szabadkőművesség. Ez nem enciklopedikus tartalmú barokk főúri könyvgyűjtemény, nem egy fényűző élet díszét emelő, nemes szórakozást szolgáló bibliotéka volt, hanem a kor által felvetett gazdasági és politikai problémákról a legújabb szakirodalomban tájékozódást kereső intellektus „munkakönyvtára”.

A könyvek legjelentősebb része francia mindkét listában, kisebb részük német, s csak elenyésző számban találunk angol, olasz, latin, illetve magyar műveket. Minimalis a női irodalom jelenléte, alapvetően egy mezőgazdasággal foglalkozó és az antikvitás, illetve a klasszicista építészet és kertművészet iránt érdeklődő főúr könyvtárát tükrözi. A folyóiratok beszerzése – némelyik több mint egy évtizeden keresztül – arról tanúskodik, hogy Marczibányi felismerte a legfrissebb kutatásokat, felfedezéseket, szabadalmakat gyorsan közlő időszaki kiadványok fontosságát. A halála után készült két könyvlista együtt mintegy ezeregyszáz kötetet tartalmaz, ami a korban jelentős gyűjtőtevékenységről és bibliofiliáról tesz tanúbizonyságot. Az exlibris vagy possessorbejegyzés hiányáról arra lehet következtetni, hogy a könyvtárnak nem volt külön kezelője, és nem alakult ki tulajdonosi igény a kötetek következetes egyedivétételére. Az MA betűjelű félbőr- vagy félvászon-keménykötést az első és hátsó

⁵⁷ GALAVICS Géza, *Az oszlopos körtemplom és az angolkert – az antikvitás vágyképe és aktualitása Kerttörténet és művészettörténet = Művészettörténeti Értesítő*, 62(2013), 2, 273–294. <https://doi.org/10.1556/muvert.62.2013.2.5>

kötéstáblán kékes márványozott papírborítással csak huszonöt műnél tudtam megfigyelni a pesti könyvtárból a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárába került százkilencvenhárom munkából. A művek jelentős része egyszerű kék vagy barna papírkötésben van, számos esetben pedig az Akadémia Könyvtárában való újrakötés miatt már megállapíthatatlan, milyen volt a kötése Marczibányi könyvtárában.

Marczibányi Márton pesti könyvgyűjteményrészét összevegyítették az akadémiai könyvtár más könyvanyagával, a katalógusok nem őrzik a provenienciát. Pesti könyvtárainak darabjait jelenlegi ismereteim szerint egyértelműen csak az MA betűpárt tartalmazó gerincű félbőr vagy félvászon kötésről lehet felismerni. Marczibányi Márton kamenicai kastélyának könyvtárát, rézmetszeteit és növényeit 1835. május 18-án elárverezték.⁵⁸

Tüskés, Anna

Libraries of Márton Marczibányi (1785–1834)

The life and work of Márton Marczibányi has not been extensively studied in research so far, mainly due to the lack of sources due to the destruction of the Marczibányi family archive in 1945. He completed his higher education at the Royal Academy in Győr. After the death of his uncle, István Marczibányi, in 1810, he inherited the family estates in Tornya (Turnu, Romania) and Kamenica (Sremska Kamenica, Serbia) in Csanád County, as heir to the trust. In 1810, he established a model estate (établissement) in Kamenica and raised the traditional viticulture of Syrmia to a high level. There are no precise sources about his travels abroad, it is assumed that he stayed in Paris and Rome. The work of Márton Marczibányi, who played an outstanding role in the history of Hungarian agriculture, remained in the background behind his uncle, István Marczibányi, patron and art collector. My study aims to present two of his libraries to dispel the negative image of Márton Marczibányi, according to which he was greedy and, lacking noble feelings, only desired gold and silver. There are two sources available about the book collection he owned: 1. his library catalogue of 687 items taken in the Kamenica castle in January 1835, after the death of Márton Marczibányi, and preserved in the Manuscript Department of the National Széchényi Library; 2. a list of 400 books donated by his son, Livius, from the library of his palace in Pest to the Library of the Hungarian Academy of Sciences.

Keywords: 19th century, library, Márton Marczibányi, Sremska Kamenica, garden art, Hungarian Academy of Sciences.

⁵⁸ Áprilisban több újságban meghirdették az árverést: „Ezennel közhírré tettik, hogy a’ tettes Marczibányi nemzetség majoratusi jószágaihoz tartozó nemes Szerém vármegyében, Újvidék szabad királyi városhoz, és Pétervárához félórányi távolságra fekvő Kamenicza mezővárosában, az uradalmi kertben találtató minden nemű kül- és belföldi plánták, növények, és virágok, nem különben különbféle magyar, német, francia, olasz, és diák nyelven szerkesztett könyvek, úgy szinte több rajzolatok, és rézmetszések, árverés útján a’ legtöbbet ígérőnek e’ folyó 1835dik esztendei Május 18dik és következő napjain eladatni fognak. A’ növények, virágok, és könyvek lajstromát, Újvidéken Huber Zsigmond ügyvéd úrnál, Kameniczán pedig az uradalmi cancelláriában megtekinteni lehet.” *Hazai 's Külföldi Tudósítások*, (1835. április 8.), 29. szám, 1. A hirdetést megismételték a lap két további áprilisi számában és más lapokban is (például *Jelenkor*).